

ארבע אמות, כאילו דוחק רגלי שכינה.
דכתיב: [ישעיה ו ג] "מלא כל הארץ
כבודו"⁽²⁹⁾.

מתניתין:

הביאו לפניו מליח בתחלה ופת עמו — א-מ
מברך על המליח לפי שהוא העיקר, ופוטרי
בברכה זו גם את הפת⁽¹⁾, כי הפת טפלה
לו⁽²⁾.

זה הכלל: כל שהוא עיקר ועמו טפלה —

דאמר מר: פסיעה גסה — נוטלת אחד מחמש
מאות ממאור עיניו של אדם⁽²⁷⁾.

מאי תקנתיה של הפוסע פסיעה גסה?

להדריה [יחזירנו] למאור עיניו בקדושה דבי
שמישי, בשתית כוס של קידוש בליל
שבת⁽²⁸⁾.

הדין האחרון המובא בברייתא: "ואל יהלך
בקומה זקופה", — מה טעמו?

דאמר מר: המהלך בקומה זקופה, אפילו

1. הצל"ח לעיל (מב א ע"ד רש"י ד"ה ר"ה) את
כתב לחדש שאם אכל מהפת שיעור של "כדי
שביעה" אינו נפטר בברכת בורא נפשות שבירך
על המליח, כיון שהתחייב על הפת בברכת
המזון מהתורה, וראה בספר כף החיים (רי"ב
סק"ג) שהביא כן בשם הלכות קטנות (ח"ב
סימן נ"ט).

2. הרמ"א בתשובותיו (סימן א') העלה לדינא
שכשהפת טפלה למליח אין היא מחייבת בנטילת
ידיים כי היא בטלה כלפי המליח, ואולם השל"ח
בספר עמק ברכה (סוף ברכות הנהנין דינים
כלליים כלל ז) חולק וסובר שהפת מחייבת
בנטילה גם באופן זה, משום שחיוב נטילה נתקן
בפת משום "סרך תרומה" [גזירה שמא יאכלו
תרומה בידיים שאינם טהורות] וכל מה ששם
"פת" עליה הריהי בכלל התקנה, ולכן גם
כשטפלה היא כלפי המליח ואין מברכים עליה
מחמת טפילותה מכל מקום, כיון שלא פקע
ממנה שם פת היא מחייבת בנטילה, עיין בדבריו.
ובדעת הרמ"א יש לומר, שלחיוב נטילה,
מלבד התנאי שיהא שם פת עליה יש גם צורך
שיאכל ממנה, שהרי הנוגע בפת ואין כונתו
לאוכלו לא חייבוהו בנטילה, ולכן סובר הרמ"א

27. התוספות במסכת תענית (י ב) מבארים את
הסיבה שבחמש מאות פסיעות לא ניטל כל מאור
עיניו של האדם, כי רק הפסיעה הראשונה נוטלת
אחד מחמש מאות ממאור עיניו, אבל הפסיעה
השנייה נוטלת אחד מחמש מאות מהנותר ממאור
עיניו ולפיכך גם כשפוסע חמש מאות פסיעות
גסות עדיין לא ניטל כל מאור עיניו.

28. כך פירש רש"י, ואולם התוספות בפסחים
(ק ב ד"ה ידי קידוש) והטור (סימן רס"ט)
הביאו בשם רב טורנאי גאון שהרפואה היא
בכך שנותן מהיין על גבי עיניו. וכבר העיר
המהרש"א שבזמנינו אין נוהגים כן ביין קידוש,
ורק ביין הבלדה עושים כן משום חיבוב המצוה
ולא משום רפואה וכמבואר ברמ"א רצ"ו ס"ב.
וע"ש בדבריו פירוש נוסף לדברי הגמרא.

29. המהרש"א מפרש שהאדם הוא המרכבה
והשכינה מעל ראשו, נמצא אם כן שההולך
בקומה זקופה הריהו זוקף את ראשו למעלה
ודוחק בכך את רגלי השכינה אשר על ראשו,
אכן בשפלים ונמוכים הדבר להיפך שעל ידי
שמנמיכים עצמם הם מורידים את השכינה
למטה לארץ ועליהם אמר הפסוק "ואני אשכון
את דכא" וגו'.

מברך על העיקר, ופותר את הטפלה⁽³⁾.

גמרא:

מקשה הגמרא: ומי איכא מידי [וכי תתכן מציאות] דהוי מליח עיקר ופת טפלה, והרי הפת חשובה יותר ובהכרח שהיא העיקר?

מתרצת הגמרא: אמר רב אחא בריה דרב עיורא אמר רב אשי: משנתנו, באוכלי פירות גנוסר שנו, שפירות אלו הגדלים סמוך לים כנרת חשובים הם מן הפת, ולפיכך כשברך על הפירות פטר את הפת שהיא טפלה להם, ו"מליח" השנוי במשנה היינו "פירות גנוסר", שמרוב מתיקותם

שכשהפת טפלה למליח עיקר האכילה מתייחסת למליח ולא לפת, כי אכילת הפת רק משלימה את אכילת העיקר ואינה נחשבת כ"אכילה" בפני עצמה ולכן אין חייבים עליה בנטילה.

3. א. מבואר בראשונים [עיין תוספות ד"ה באוכלי] שברכת העיקר פותרת את הטפל רק אם הטפל היה לפניו בשעת הברכה או שהיתה דעתו לפוטרו בשעה שברך על העיקר. והוכיחו מזה החזון איש (כו ט) והעמק ברכה (ברכת הנהנין ה) שהגדר במה שאין מברכים על הטפל אינו שה"טפל" הופקע מחיוב ברכה, שאם כן, מדוע יש צורך שתהא דעתו עליו בשעת הברכה? אלא ודאי, שגם הטפל זקוק לברכה אלא שהטפל נפטר בברכת העיקר, ובכדי שהברכה תחול גם עליו, יש צורך שיהא המאכל לפניו, או לפחות שתהא דעתו לפוטרו בכך.

ולדבריהם נמצא, ש"טפל" הנאכל עם "עיקר" שאינו זקוק לברכה, כגון רפואה שמיתקה בסוכר, מחוייב לברך על הסוכר, כיון שברכת העיקר לא פותרתו. וכן נקט בשו"ת אגרות משה (ח"ד מ"ב) וכן הוא בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"א סימן מ' או"ק קצ"א) בשם הגרש"ז אויערבאך [אכן ראה בשו"ת אבני נזר (או"ח ל"ט יג) ובשו"ת אגרות משה, וצ"ע].

ב. להמבואר שהטפל נפטר בברכת העיקר יש להקשות שהרי ישנם מקרים שאין ברכותיהם שוות ואם כן איך יתכן שהטפל יפטר בברכת העיקר כשאינו לו כלל שייכות אליה מצד מינו.

וביאר הראש יוסף (ד"ה ולענין) שאף שברכת העיקר אינה שייכת מצד עצמה ל"טפל" מכל מקום היא פותרת אותו כי "הם אמרו והם אמרו" [היינו, כשם שיש כח ביד חכמים לומר שברכה מסויימת לא תפטור אלא מין מסויים כך יש בכוחם לומר שבמקרים מיוחדים שהברכה תועיל]. והחזון איש (כו ט) מבאר שבזה גופא שהמאכל נטפל לעיקר הריהו נידון כמאכל העיקרי ונמצא שברכותיהם שוות ע"ש. והיינו, כיון שהטפל מסייע להנות מאכילת העיקר הריהו נידון כחלק מהנאת העיקר עצמו ונמצא שהעיקר והטפל נחשבים למאכל אחד ולפיכך מועילה לו ברכתו של העיקר.

ג. בספר הלכות קטנות (ח"א ס"ו) הסתפק אם "עיקר" ו"טפל" נקבעים על פי דעת רוב בני אדם או שהדבר תלוי בדעתו של כל אחד ואחד. וראה בערוך השולחן (קע"ז ס"ג) שנקט בפשיטות שאין דעתם של רוב בני האדם קובעת בזה, כיון שכל אחד אוכל "לפי מה שיוכשר בעיניו". ואולם מדברי הגר"א שהובאו בספר אמרי נועם [על דברי התוספות ד"ה באוכלי] נראה שנקט שהדבר נקבע לפי דעתם של רוב בני האדם עיין שם.

ד. כשאוכל את הטפל קודם לעיקר הביא הבית יוסף (ריב) בשם תרומת הדשן (סימן ל"א) שצריך לברך על הטפל כי לא יתכן שברכת העיקר שמברך לאחר מכן תפטור למפרע את מה שכבר אכל, ובהמשך הביא לדברי האור זרוע (שו"ת מהר"ח אור זרוע סימן ל"ח) שמכל מקום

מולחים אותם במלח(4).

אין לברך עליו את הברכה שראויה למינו אלא ברכת שהכל. ואולם דחה דבריו וכתב, כשם שחסרון "שיעור" אינו גורם לשינוי בנוסח הברכה כך גם כשבא לשמש כטפל למאכל אחר אין זו סיבה לשנות את נוסח הברכה שראויה לו מצד מינו. וכבר תמה הדרכי משה שם על השוואה זו וכתב שמאכל פחות מ"שיעור" נהנים ממנו הנאה גמורה ולכן אין סיבה לשנות את נוסח ברכתו, מה שאין כן מאכל המשמש כטפל למאכל אחר אין עיקר הנאת האדם ממנו ולכן אין צורך לברך עליו ברכתו הראויה לו מצד מינו ודיו בברכת שהכל. ומשום כך דחה לדברי הבית יוסף והכריע לברך עליו ברכתו הראויה לו מצד מינו, וכ"ה ברמ"א.

ובדעת הבית יוסף פירש הט"ז (סק"ז) שגם כשיעור המאכל הוא מועט הרי זה גורם שלא יהנו ממנו הנאה מושלמת כראוי ולפיכך השווה הב"י את דינו למאכל המשמש כטפל, ע"ש. — ויש להעיר בדבריו, שיש עדיין לחלק ביניהם שכשהחסרון הוא מחמת שיעורו המועט הרי חסרון ההנאה אינו נובע מחמת גוף החתיכה שאוכל שהרי מהחלק שאוכל ודאי נהנה הוא מכל ההנאה שחתיכה זו יכולה ליתן, אלא החסרון הוא מחמת סיבה צדדית שלא הירבה באכילת מאכל זה, מה שאין כן במאכל המשמש כטפל הרי חסרון ההנאה נובע מחמת גוף המאכל עצמו שאינו בא להנות את האדם בטעמו המיוחד אלא משמש כמסייע להנות מאכילת העיקר ולכן ברכתו שהכל. וכבר העיר מעין זה בהגהות חכמת שלמה (שם).

ה. עיקר וטפל בתערובת. — כתב הבית יוסף (רי"ב) בשם התשב"ץ שדין זה שעיקר פוטר את הטפל אינו רק באופן שכל אחד מהמאכלים עומד בפני עצמו אלא גם כשהם מעורבים ואחד מהמינים בא להכשיר ולהטעים את המין האחר גם אז נאמרה ההלכה שהעיקר

פוטר את הטפל בברכתו, והוסיף שבאופן שהמאכלים מעורבים יחדיו ושניהם נחשבים אצלו ל"עיקר" אזי המין שהוא רובה של התערובת נחשב ל"עיקר" והמין המועט נחשב ל"טפל". וכן פסק הרמ"א (שם ס"א). ובאופן שכמות המינים שוה זה לזה כתב הפרי מגדים (ר"ח מ"ז סק"ז), כיון שאי אפשר לצמצם צריך להרבות מין אחד יותר מחבירו ויברך כברכת הרוב.

יש להסתפק בתערובת המורכבת משלשה מינים השווים אבל מין אחד מביניהם ברכתו "בורא פרי האדמה" ואילו ב' המינים האחרים ברכתם "בורא פרי העץ", [וכגון תערובת המורכבת משליש בננות שלישי אגסים ושליש תפוחים], האם הקובע את שם העיקר והטפל הוא כמות המין בלבד ואם כן במקרה שלפנינו שום מין אינו נחשב לעיקר כלפי חבירו, או שמא הקובע הוא מין המאכל לענין ברכה וכיון שרוב התערובת מורכבת מפרי העץ יש לברך עליה "בורא פרי העץ". וראה בספר פתחי הלכה (מכתבים סי"ט) שהביא מהגרש"ז אויערבאך שהכריע כצד השני.

ו. בעיקר וטפל הבאים בתערובת, לכאורה נראה שגם כן נאמרה ההלכה שברכת העיקר פוטר את הטפל רק אם היה לפניו בשעת ברכה או אם כיוון עליו בדעתו. ולכן, אם בירך על משקה ולאחר מכן נמלך והוסיף לו מעט חלב וכדומה, יש לחזור ולברך עליו. ואולם באופן שהוסיף למשקה מעט סוכר, הביא בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"ב פנ"ד או"ק ס"ז) מהגרש"ז אויערבאך שאין לחזור ולברך, כי הסוכר אינו רק טפל למשקה אלא הוא בטל אליו ממש, ואינו זקוק לברכה.

4. כך פירש רבינו יונה, [וראה בב"ח שנקט שגם רש"י סובר כפירושו של רבינו יונה, וכן

אמר רבה בר בר חנה: כי הוה אזלינן בתריה דרבי יוחנן למיכל פירות גנוסר [כשהיינו הולכים אחרי רבי יוחנן לאכול פירות גינוסר שהוא מקום ליד הכינרת ופירותיו מתוקים מאד], כי הוינן בי מאה [כשהיינו מאה ההולכים אחריו] מנקטינן ליה לכל חד חד עשרה עשרה [היה כל אחד מאיתנו נוטל עבורו עשר פירות], וכי הוינן בי עשרה [וכשהיינו עשרה שהולכים אחריו] מנקטינן ליה לכל חד חד מאה מאה [היה נוטל כל אחד מאיתנו מאה פירות], וכל מאה מינייהו [ממאות הפירות] היו כה גדולים עד דלא הוה מחזיק להו צנא בר תלתא סאוי [שלא החזיק אותם אפילו כלי גדול ששיעור הנפח שלו הוא שלשה סאים]. ואכיל להו רבי יוחנן לכולהו הפירות, ואף על פי כן

משתבע, היה נשבע אחר האכילה, דלא טעים זיונא, שלא טעם דבר מאכל.

מקשה הגמרא: וכי זיונא סלקא דעתך שלא אכל, והלא פירות, ודאי דבר מאכל הם?

מתרצת הגמרא: אלא, אימא שנשבע לאחר אכילת הפירות שלא אכל מזונא [מאכל הסועד], לפי שפירות אלו אינם משביעים, מחמת מתיקותם הרבה⁽⁵⁾.

רבי אבהו אכיל מפירות גנוסר כמות מרובה כל כך עד דהוה שריק ליה דודבא מאפותיה [שהחליק בשרו כל כך עד שהיה הזכוב מחליק ממצחו].

נקט הרש"ש. אולם התוספות פירשו שאכל פירות גינוסר [באופן שברכתו עליהם אין בה כדי לפטור גם את המליח והפת, וכגון שלא היו לפניו או שלא היה דעתו עליהם], ולאחר מכן אכל מליח ופת, ועל אופן זה שנינו במשנה שברכת המליח פוטרת הפת. ונמצא לדבריהם, שהמליח גופו נחשב לעיקר כלפי הפת. וצריך ביאור, מה התועלת באכילת הפירות להחשיב משום כך את המליח לעיקר כלפי הפת? וביאור האחרונים [עיין ט"ז רי"ב סק"ד, ב"ח ופרישה] שללא אכילתו מפירות גינוסר אנו נוקטים בפשיטות שהמליח בא ללפת את הפת ונחשב כ"טפל" כלפיה, ורק כשאכילתו מהמליח באה לאחר אכילה מפירות גינוסר יש מקום לתלות שהמליח לא בא ללפת את הפת אלא אוכל אותו כמאכל עיקרי וממילא הפת טפלה לו.

יאכל מליח כ"עיקר" ופת כ"טפל", מכל מקום, אין זה מצוי, ובטלה דעתו אצל כל אדם. וזה גופא הקשתה הגמרא, איך יתכן שתהא רגילות שהמליח יהא חשוב ל"עיקר" והפת ל"טפל". ומיישבת, באופן שאכל קודם פירות גינוסר, שאז הרגילות היא לאכול את המליח כעיקר. וראה בשו"ת משיבת נפש למהרא"ל צינץ (סימן ה') ביאור נוסף בענין.

והטור והשולחן ערוך (רי"ב ס"א) הביאו דין זה של מליח ופת ולא הזכירו שאכל קודם לכן פירות גינוסר, וצריך עיון, שהרי גם לדעת התוספות שהמליח נחשב כעיקר כלפי הפת, מכל מקום, אף הם מודים שרק אם אכל קודם לכן פירות גינוסר הדין כן, ואכן ראה במשנה ברורה (שם סק"ג) שהביא לדין זה באופן שאכל קודם לכן מאכל מתוק, וע"ש בשער הציון (סק"ט).

ובספר אמרי נועם בשם הגר"א ביאר, שבלא אכילת פירות, אף על פי שיתכן שאדם

5. ראה במהרש"א שיתכן וזוהי היתה תלונתם של המרגלים, שפירותיה של ארץ ישראל

ורב אמי ורב אפי הוו אכלי מפירות גנוסר עד דנתור מזייהו [עד שנשרו שערותיהם].

רבי שמעון בן לקיש הוה אכיל מפירות גנוסר עד דמריר [עד שדעתו היתה נטרפת עליו], ואמר לחו רבי יוחנן לדבי נשיאה [והיה רבי יוחנן מודיע זאת לבית הנשיא], והוה משדר ליה רבי יהודה נשיאה באלושי אבתריה, ומייתי ליה לביתיה. [ורבי יהודה הנשיא היה שולח קבוצת אנשים שיביאו את ריש לקיש לביתו]⁽⁶⁾.

כי אתא רב דימי אמר: עיר אחת היתה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו בה פירות מרובים כל כך, עד שהיו מוציאים ממנה ששים רבוא ספלי טרית [שש מאות אלף ספלים מלאים בחתיכות דג] להאכיל בהם את קוצצי התאנים, מערב שבת לערב שבת. ומעשה זה מוכיח את ריבוי הפירות שגדלו בהר המלך עד שהיו נזקקים לפועלים מרובים כל כך לליקוט התאנים.

כי אתא רבין אמר: אילן אחד היה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מורידים ממנו ארבעים סאה גוזלות משלש בריכות [משלשה מחזורים של הטלת ביצים], כשבכל מחזור מורידים כמות זו. בכל חודש.

כי אתא רבי יצחק אמר: עיר אחת היתה בארץ ישראל ו"גופנית" שמה, שהיו בה שמנים זוגות של אחים כהנים, שהיו

נשואים לשמנים זוגות של אחיות כהנות. כלומר, כל זוג אחים כוהנים (מאלו השמונים) היו נשואים לזוג אחיות (משמונים הזוגות) שהיו בנות כהנים. ועשו כן משום שבת כהן הנישאת לישראל אין זיווגם עולה יפה⁽⁷⁾. וברקן רבנן מסורא ועד נהרדעא ולא אשכחו [ולא מצאו] כהן שנשא ישראלית בר מבנתיה דרב חסדא [מלבד בנותיו של רב חסדא] דהו נסיבן [שהיו נשואות] לרמי בר חמא ולאחיו מר עוקבא בר חמא. ואף על גב דאינהו הוו כהנתא, שבנות רב חסדא היו בנות כהן, — אינהו, האחים שנשאו אותן לא הוו כהני אלא ישראלים.

אמר רב: כל סעודה שאין בה מלה, אינה נחשבת לסעודה.

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל סעודה שאין בה שריף [תבשיל לח] אינה נחשבת לסעודה.

מתניתין:

אכל ענבים או תאנים או רמונים — מברך אחריהם שלש ברכות של ברכת המזון, דברי רבן גמליאל.

וחכמים אומרים: פירות משבעת המינים מברך לאחריהם רק ברכה אחת מעין שלש.

מתוקים הם מאד, ואי אפשר לשבוע מהם, עיין בדבריו.

6. הסיבה שנהגו האמוראים להרבות באכילת פירות גינוסר היתה כדי לזכך את שכלם. —

חידושי הגר"א.

7. וכפי שמבואר בגמרא בפסחים (מט א). וראה במהרש"א שיתכן שלכן היתה העיר קרויה "גופנית" ע"ש הפסוק "אשתך כגפן פוריה" היינו כענבי הגפן בענבי הגפן.

רבי עקיבא אומר: אפילו אכל שלק [ירק שלוק], והוא מזונו שקבע עליו את סעודתו, — מברך עליו שלש ברכות של ברכת המזון⁽⁸⁾.

השונה מים לצמא, שנהנה מהם, [כי כשאנו צמא אין הנאה מהם], — מברך לפני השתיה שחבל נהיה בדברו.

רבי טרפון אומר: מברך לפני השתיה בורא נפשות רבות וחסרונן⁽⁹⁾.

גמרא:

מאי טעמא דרבנן גמליאל שמברך ברכת המזון על שבעת המינים?

דכתיב: "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון".

וכתיב בפסוק שלאחריו: "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם".

ועוד כתיב בפסוק שלאחריו: "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך". וסובר רבן גמליאל שהפסוק האחרון שבו מוזכר הציווי לברך ברכת המזון מוסב על שני הפסוקים שקדמו לו היינו בין על הלחם המוזכר בפסוק השני ובין על פירות שבעת המינים המוזכרים בפסוק הראשון.

ורבנן הסוברים שרק על הלחם יש לברך ברכת המזון, טעמם משום שתיבת "ארץ" האמור בפסוק השני באה כדי להפסיק את הענין שהיה מוזכר בפסוק הראשון ולפתוח בענין חדש, ונמצא אם כן שהפסוק האחרון שבו מוזכר הציווי לברך ברכת המזון מוסב רק על הלחם האמור בפסוק הסמוך⁽¹⁰⁾.

8. הצ"ח לעיל (לו ב) מעיר מדוע לדעת רבי עקיבא אינו מברך על השלק בתחלה ברכת בורא מיני מזונות כפי שמברך עליו בסופו של ברכות. עיין בדבריו.

9. עפ"י תוספות לקמן (מה א).

10. א. בדעת חכמים הסוברים ש"ארץ" הפסיק הענין נחלקו הראשונים האם הכונה שזהו הפסק גמור, והפסוק "ואכלת ושבעת וברכת" כלל לא נאמר ביחס לשבעת המינים שהוזכרו בפסוק הראשון, והחויב לברך עליהם אינו אלא מדרבנן. וכן נקטו הרמב"ם (פ"ח מברכות הי"ב) והסמ"ג, וכן פסק שולחן ערוך (רט ס"ג) ואולם הטור (ר"ט) סובר שהברכה על שבעת המינים היא מהתורה ו"ארץ" שהפסיק ביניהם לא הפסיקו לגמרי אלא רק לענין שיש לחלק בברכותיהם שעל הלחם יש לברך שלש

ברכות ואילו על שבעת המינים יש לברך ברכה אחת מעין שלש. וההכרח לזה ש"ארץ" לא בא להפסיק הענין לגמרי הוא מזה שהתורה הסמיכה פסוק זה ל"ואכלת ושבעת וברכת" בכדי להורות שאף הם טעונים ברכה מהתורה, אלא שאין ברכתם שוה לברכה שעל הלחם. וראה בבית יוסף (שם) שכן הוא דעת הרא"ש (סימן ט"ז) והרשב"א (לה א ד"ה הכי), וכן הוא דעת הריטב"א (מט ב ד"ה והכא). [בדעת רבינו יונה צ"ע, שבסוגייתנו כתב שהברכה היא מדרבנן, ואילו לעיל (לה א ד"ה קדש) כתב שהוא מדאורייתא, ועיין בחידושי אנשי שם ובפרי חדש (שם) מה שכתבו בדעתו]

ב. רבינו יונה מוכיח שברכת מעין שלש היא מדרבנן מהמבואר לעיל (יב א) שאם בירך על התמרים ברכת הזן יצא. ואם ברכת מעין שלש היא מהתורה איך יצא ידי חובתו בברכת הזן בלבד. ובהכרח שאינה אלא מדרבנן ולכן

מקשה הגמרא: **ורבן גמליאל נמי, הרי ארין** האמור בפסוק השני **הפסיק הענין**, וכיצד אם כן למד מזה לברך ברכת המזון על כל שבעת המינים?

מתרצת הגמרא: **ההוא "ארץ"** האמור בפסוק השני **מבעי ליה למעוטי הכוסם את החטה** כמות שהיא, כיון שאין זו אכילה חשובה⁽¹¹⁾ אינו חייב לברך עליה ברכת המזון⁽¹²⁾.

בדיעבד יש לומר, כיון שהזכיר את ברכת הזן יצא.

ובדעת הראשונים הסוברים שברכת מעין שלש היא מהתורה ביאר המעדני יו"ט (סוף פרק ראשון או"ק נ') שהם סוברים כדעת הרמב"ם שמנין הברכות שמברכים על הלחם [היינו ג' הברכות שבברכת המזון] אינו אלא מדרבנן, ומהתורה די במה שיברכו על הלחם ברכה אחת מעין שלש, ונמצא ש"ארץ" שהפסיק הענין בא למעט שעל שבעת המינים אין צורך לברך ברכה אחת מעין שלש אלא די בברכת הזן בלבד [והזכרת "ארץ" ו"ירושלים" היא מדרבנן ואינה לעיכובא] ומשום כך המברך על התמרים ברכת הזן יצא. [וראה בנשמת אדם (מ"ז סק"א)] שרבינו יונה שהוכיח מלעיל, לשיטתו הוכיח כן, עיין בדבריו].

ג. הביאור הלכה (ר"ח ד"ה אלא) מוכיח מדברי רבינו יונה הנזכר שהמברך ברכה אחת מעין שלש ולא הזכיר בברכתו "ארץ" ו"ירושלים" יצא בדיעבד, שהרי גם כשמברך ברכת הזן בלבד אינו מזכיר "ארץ" ו"ירושלים" ובכל זאת מבואר ברבינו יונה שיצא ידי חובתו, ובהכרח משום שהזכרות אלו אינם לעיכובא. — ואולם הפרי מגדים (שם מ"ז סקט"ז) נוקט להלכה שהמחסר בברכת מעין שלש "ארץ" ו"ירושלים" אינו יוצא ידי חובתו, ולפלא שהביאור הלכה לא הזכירו. והטעם שהמברך ברכת הזן בלבד יצא אף שלא הזכיר ארץ וירושלים הוא משום שברכת הזן חשובה היא. וכונתו צריכה ביאור.

וראה בחזון איש (ל"ד סק"ד) שאף הוא נקט מדעתו כפרי מגדים, וחילק בין זה לבין המברך

ברכת הזן, שהמברך ברכה אחת מעין שלש ומשמיט "ארץ" ו"ירושלים" הרי שינה בכך ממטבע [נוסח] הברכות שקבעו חז"ל ולכן לא יצא ידי חובתו, ע"ש. נמצא לדבריו, שהזכרות עצמן אינן מעכבות אלא הסיבה שלא יוצא ידי חובתו הוא משום שינוי מטבע הברכה.

11. והיינו, שלרבן גמליאל תיבת "ארץ" לא באה כדי להפסיק הענין [כמו אליבא דחכמים], אלא היא באה לפרש שה"חטה" המוזכרת בפסוק אין הכונה לחטה כצורתה אלא לחטה שעשאה לחם. — כך נראה מפרש"י.

ומסתבר כך, שהרי אם נאמר שתיבת "ארץ" באה להפסיק הענין, איך יתכן שיפסיק רק לענין החטה והשעורה המוזכרים שם בקרא ולא לענין שאר המינים.

12. נחלקו הראשונים בשיטת רבן גמליאל, שלדעת הרשב"א והריטב"א הכוסס את החטה אין לברך עליה אפילו ברכה אחת מעין שלש [אלא ברכת בורא נפשות בלבד] ואילו רבינו יונה סובר שהחטה התמעטה רק מהחייב לברך עליה שלש ברכות של ברכת המזון אבל ודאי שיש לברך עליה עדיין ברכה אחת מעין שלש.

והנה בדעת חכמים החולקים עם רבן גמליאל לענין ז' המינים, כתבו הרשב"א והריטב"א שלענין הכוסס את החטה הם מסכימים לדברי רבן גמליאל שאין לברך עליה אפילו ברכה אחת מעין שלש. [לשיטתם, שכך הוא הדין לדעת רבן גמליאל], ואף שלשיטת חכמים הרי מתיבת "ארץ" אנו למדים שעל ז' מינים יש לברך ברכה אחת מעין שלש ומנין לנו אם כן שעל חטה אין

אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי חנינא: כל מאכל שהוא מחמשת המינין של דגן – בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש.

אמר רבה בר מרי אמר רבי יהושע בן לוי: כל פרי שהוא משבעת המינין האמורים בפסוק שנשתבחה בהם ארץ ישראל ואינו מין דגן, – בתחלה מברך עליו בורא פרי

העץ, ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש⁽¹³⁾.

אמר ליה אבוי לרב דימי: מאי ניהו הנוסח של ברכה אחת מעין שלש?

אמר ליה: אפירי דעין מברך: "על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השרה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה"⁽¹⁴⁾ שהנחלת לאבותינו לאכול

לברך כלל, כתב הריטב"א שחכמים למדו זאת מסברא. עיין בדבריו. [אכן ראה ברשב"א, וצ"ע].

וכדברי הרשב"א והריטב"א מבואר גם ברבינו יונה, אלא שלדבריו עולה שנחלקו בזה חכמים עם רבן גמליאל [ושלא כדעת הראשונים הנ"ל שדין זה מוסכם לכולי עלמא], שהרי רבינו יונה לשיטתו סובר שלדעת רבן גמליאל יש לברך על החטה מעין שלש, ונמצא לפי זה שחכמים נחלקו עם רבן גמליאל בשני ענינים. א. בשאר ז' מינים, לרבן גמליאל מברך ג' ברכות ולחכמים מעין ג. ב. בכוסס חטה, לרבן גמליאל מברך מעין ג' ולחכמים בורא נפשות. עיין בדבריו.

13. יש להסתפק האם ברכת "על המחיה" וברכת "על העץ" הן שני מיני ברכות נפרדות או שמא מין אחד הם ורק שחלוקים הם זה מזה בהזכרת שם המאכל.

ויש להוכיח שהם מין ברכה אחת, מדברי הברכי יוסף [הובא בשערי תשובה (רי"ג סק"ג)] שמסתפק באחד שאכל מיני מזונות ופירות משבעת המינים האם יכול להוציא בברכתו את חבריו שאכל רק מיני מזונות כי יתכן שכשמוכיר בברכתו "על העץ" הרי זה נחשב כ"הפסק" לגבי חבריו, ומסקנתו שאין זה נחשב כהפסק ויכול השומע לצאת ידי חובה בברכת חבריו עיין בדבריו. [וראה בספר מנחת

שלמה (ח"א ס"כ) מה שכתב בזה], ולכאורה אם ננקוט שהם שני מיני ברכות הרי גם לולי החסרון של "הפסק" לא יוכל חבריו לצאת ידי חובה בברכתו שהרי שני מיני ברכות הם, ובהכרח שבאמת מין ברכה אחת היא.

14. הקשה המלא הרועים, כיון שברכת מעין שלש מכוונת כנגד ברכת המזון מדוע אם כן אין מזכירים בה "ברית" ו"תורה", והרי מבואר בגמרא לקמן (מט א) ש"כל שלא אמר ברית ותורה לא יצא ידי חובתו". ולעיל (כ ב) משמע מדברי התוספות (ד"ה נשים) שדין זה הוא מהתורה. וכבר עמדו בקושיא זו גם המהרא"ל צינץ (סימן ד' סק"א) וספר תורת חיים (סופר), וראה בספר מועדים וזמנים (ח"ח שכ"ג) שהביא להקשות כן בשם האדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור, עיין שם.

[ובאמת המאירי לקמן (מט א) הביא בשם "יש אומרים" שמכח קושיא זו נקטו, שחיוב הזכרת "ברית ותורה" בברכת המזון אינה אלא מדרבנן].

ישוב לקושיא זו כתב בספר אשר לשלמה (תנינא סימן ע"ו) לגר"ש ברמן שליט"א, עפ"י הידוע מהגר"ח הלוי שהוכיח מדברי רבינו יונה [יט ב מדפי הרי"ף] שבכל "ברכה כוללת" יש לכלול רק ענינים שיש להם דין "ברכה", אבל הזכרות בעלמא אין לכלול בברכה זו, ומטעם זה אין מזכירים הבדלה בברכת "הביננו" כי אין

מפריה ולשבוע מטובה⁽¹⁵⁾, רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל מקדשך ועל מזבחך, ותבנה ירושלים עיר קדשך במהרה בימינו, והעלנו לתוכה

ושמחנו בה כי אתה ה' טוב ומטיב לכל". ועל תבשיל דחמשת המינין מברך: "על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה וכו'",

להבדלה דין ברכה בפני עצמה אלא היא נחשבת להזכרה בעלמא. ולדבריו יש לומר שזוהי הסיבה גם לכך שאין מזכירים ברית ותורה בברכת מעין שלש [שאף היא נחשבת "ברכה כוללת"], שהרי הזכרות אלו אינן חלק מגוף החפצא של הברכה אלא הם הזכרות בעלמא כשאר ההזכרות שבברכת המזון, וכפי שנראה כן מדברי שער הציון (קפ"ז סק"ח) שכתב לענין מי ששכח לומר ברית ותורה ונזכר קודם שהתחיל ברכת רחם נא שיאמרה במקום שעומד בו ואינו צריך לחזור לברכת נודה לך, ואם הזכרה זו היא חלק מגוף הברכה מה יועיל שיאמר זאת לאחר סיום הברכה, ומוכח שאין זה אלא דין הזכרה בעלמא, ומאחר שהתבאר בדברי הגר"ח שהזכרה שאין לה דין "ברכה" אין מזכירין אותה בברכת מעין שלש לכן אין מזכירים ברית ותורה בברכת מעין שלש.

[הגר"ח הלוי ביאר על פי יסוד זה מדוע בברכת מעין שלש מזכירים הזכרת שבת [רצה והחליצנו] רק לאחר "ובנה ירושלים" [קודם לאמירת "כי אתה ה'"] בשעה שבברכת המזון מזכירים זאת קודם ל"ובנה ירושלים". ויישב, שהרי להמבואר ברבינו יונה הנ"ל לא היו צריכים כלל להזכיר את שבת בברכת מעין שלש שהרי אין לזה דין ברכה בפני עצמה אלא זוהי הזכרה בעלמא, ובהכרח שהטעם שמזכירים זאת הוא משום שבאופן ששכח לומר "רצה" בברכת המזון וכבר התחיל "ובנה ירושלים" קבעו לו חז"ל נוסח ברכה בפני עצמו שבה מזכיר את השבת וכפי שנפסק בשולחן ערוך (קפ"ח ס"ו), ונמצא אם כן שכל המחייב להזכיר זאת בברכת מעין שלש הוא רק מכח זה שיש לה דין "ברכה"

לאחר אמירת "ובנה ירושלים", ולכן גם אמירת "רצה" בברכת מעין שלש מקומה הוא לאחר "ובנה ירושלים", כי רק במקום זה יש לה תוקף של ברכה בפני עצמה. — והוסיף שמטעם זה אין מזכירים בברכת מעין שלש את חנוכה ופורים, כי הזכרות אלו אין להם כלל תוקף של ברכה בפני עצמה בברכת המזון].

15. הטור (ר"ח) הביא בשם הסמ"ג שאין לומר בנוסח הברכה "לאכול מפריה ולשבוע מטובה", כי אין לחמוד את הארץ בשביל פירותיה אלא כדי לקיים את המצוות התלויות בה.

וראה בב"ח שביאר את טעמם של אלו הנוהגים לומר נוסח זה וכתב, שקדושת הארץ משפיעה גם על הגידולים היונקים מאדמתה וכשאנו אוכלים גידולים אלו אנו ניזונים מקדושתה וממילא כוונתנו היא שנוכה לאכול מפריה כי על ידי זה נוכה להתקדש בקדושתה, וכפי שאנו מבקשים בסיום הברכה "ונברכך עליה בקדושה ובטהרה", היינו שעל ידי "שנאכל מפריה" נוכה לקדושה וטהרה.

ביאור נוסף יש לומר, על פי הידוע משמו של מרן הגרי"ז לבאר את מה שאומרים בנוסח הברכה "ובנה ירושלים עיר הקדש וכו' ונאכל מפריה וכו'", שלכאורה, כיון שאין נוטעים גינות בירושלים מפני קדושתה איך יתכן לאכול מפריה, אלא הכונה היא לאכילת פירות מעשר שני שדינם להאכל בירושלים [ונחשבים הם לפירות ירושלים כי הם צריכים להאכל דוקא שם], וזהו גם ביאור המשך הברכה "ונברכך עליה בקדושה ובטהרה", היינו משום שפירות מעשר שני צריכים להאכל בתוך החומה —

וחותם: על הארץ ועל (16) המחיה (17).

קיימא לן [לקמן מט א] ש"אין חותמים ברכה בשמים", היינו שאין לכלול שני ענינים שונים בחתימת הברכה, כי "אין עושים מצוות חבילות חבילות".

ומסתפקת הגמרא: מיהתם בברכת מעין שלש, במאי חתימ, באיזה נוסח חותמים את ברכת מעין שלש שמברכים על הפירות?

וביאור הספק, שהרי כי אתא רב דימי, אמר: רב חתימ את הברכה שבתפלת מוסף בראש חודש: "ברוך אתה ה' מקדש ישראל וראשי חדשים" ולא חשש שזוהי חתימה בשמים, כי מאחר שהזמנים תלויים בבית דין המקדשים את החודש על פי הראיה, נמצא שזהו ענין אחד, שאנו משבחים לקב"ה המקדש את ישראל שהם מקדשים את ראשי החדשים.

ולכן מסתפקת הגמרא: הכא, בברכת מעין שלש שעל הפירות מאי, האם אף ברכה זו

מקום המוגדר כ"קדוש" — וכמבואר במשנה במסכת כלים (פ"א מ"ו) עשר קדושות הם וכו', וכמו כן הם צריכים להאכל דוקא בטהרה ולא בטומאה. עד כאן דבריו. הרי מבואר לפי זה היטב מנהגינו לומר בברכה "לאכול מטובה", כי באמת אין בכונתנו לחמוד את הארץ בשביל פירותיה אלא הכונה לזכות לבנין ירושלים ולאכול פירות של מעשר שני בירושלים.

16. הטור (ר"ח) כתב שצריך לסיים "על המחיה ועל הכלכלה", וכן הוא הנוסח המובא במגן אברהם (שם סקט"ז), ואולם ראה בבית יוסף (שם) שהביא בשם כמה ראשונים שאין לסיים "ועל הכלכלה", [ועיין בשער הציון (שם) סקנ"ב] שכתב שזהו דעתם של רוב הראשונים, ובטעם הדבר הביא הכף החיים (שם אות נ"ז) בשם חסד לאברהם (אות י"א) שזהו משום "שאין חותמים בשנים" [אין חותמים ברכה בשני ענינים]. ובדעת החולקים יש לומר שאין זה נחשב כ"חתימה בשמים" כי "מחיה" ו"כלכלה" ענין אחד הוא, וכן כתב רבי יוסף שאול נאטנזון בהגהותיו.

17. כתבו התוספות שעל היין יש לברך בנוסח "על הגפן ועל פרי הגפן", כי כשם שהיין קבע

לו ברכה לעצמו בתחלתו כך קבעו לו נוסח בפני עצמו בסופו.

ולענין הנוסח בחתימת הברכה נחלקו בו הראשונים. לדעת רבינו יונה, הרא"ש, הראב"ד והרשב"א יש לחתום בה "על הארץ ועל פרי הגפן", וכך הבין המהרש"א מתחלת דברי התוספות שאף שאין לשנות את תחילת החתימה ולומר "על הגפן ועל פרי הגפן" אלא צריך לחתום "על הארץ" כמו בשאר שבעת המינים, מכל מקום את סופה של החתימה ודאי שיש לשנות ולסיים "על פרי הגפן" ולא "ועל הפירות". ואולם לדעת הרמב"ם (פ"ח הי"ד) אין לשנות כלל את חתימת הברכה אלא יש לסיימה בנוסח שמסיימים את הברכה שעל הפירות, וכך נראה מסוף דברי התוספות שהביאו בשם ר"ח ש"על הארץ ועל הפירות" הוא נוסח הכולל בין יין ובין פירות משבעת המינים וראה בשולחן ערוך (ר"ח סי"א) שהביא את שתי הדעות ולא הכריע.

והנה סברת הרמב"ם צריכה ביאור, מדוע באמת לא ייחדו ליינ נוסח בפני עצמו בסוף הברכה, כפי שייחדו לו נוסח לעצמו בתחלת הברכה ובברכה ראשונה. וראה בשיטת ריב"ב שכתב: "דכל היכא דמזכר "עץ" בפרי מזכר "גפן" בחמרא, ובזה ישנתה עץ הגפן מכל עץ,

אינה נחשבת כחתימה בשתים, או לא (18)?

פושטת הגמרא:

רב הסדא אמר: שחותמים בנוסח: **על הארץ ועל פירותיה.**

ורבי יוחנן אמר: שחותמים בנוסח: **על הארץ ועל הפירות.** הרי שעל אף שינוי הנוסח ביניהם, שניהם מסכימים שיש להזכיר גם את הארץ וגם את הפירות ואין זו חתימה בשתים כי מברכים על הארץ שמוציאה פירות (19).

אמר רב עמרם: ולא פליגי רב חסדא ורבי

יוחנן. **הא,** הוראת רב חסדא [שהיה בבבל] היא לן לבני בבל שיברכו "על פירותיה", **והא,** הוראת רבי יוחנן [שהיה בארץ ישראל] להו לבני ארץ ישראל שיברכו "על הארץ ועל הפירות".

מתקיף לה רב נחמן בר יצחק: איך יתכן שבני בבל יזכירו בברכתם את פירות ארץ ישראל? וכי אינהו בני ארץ ישראל, אכלי את פירות הארץ, ואנן בני בבל — מברכין עליהם?!

אלא, איפוך: רב הסדא שהיה בבבל אמר לבני בבל שנוסח חתימת הברכה היא: **על הארץ ועל הפירות** (20). ואילו רבי יוחנן

את ברכתו יאמר "ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל הפירות", [לענין אם יזכיר בחתימה על הגפן ראה בהערה 17], וכתבו התוספות שאין זה נחשב לחתימה בשתים כי הארץ היא זו שמוציאה את המחיה והפירות.

והנה החזון איש (לד סק"ז) מבאר שברכה שאין בה חתימה כלל נחשבת כולה כחתימה ואין לכלול בה כמה ענינים יחדיו. ע"ש. ולדבריו מובן מדוע אין כוללים בברכה ראשונה מחיה גפן ופירות יחדיו כי מאחר שהיא נחשבת כולה כ"חתימה" הרי אסור לחתום בשתים, ובזה הרי לא שייכים דברי התוספות שהרי הארץ אינה מוזכרת כלל בברכה שתגרום לענינים כולם להחשב כענין אחד. וראה עוד בחזון איש (שם) טעם נוסף לזה שאין כוללים את המינים כולם בברכה ראשונה.

20. א. כתב הרשב"א שכשאוכל בחוץ לארץ פירות הבאים מארץ ישראל הוא חותם "ועל פירותיה", וכן פסק השולחן ערוך (ר"ח ס"י), והאוכל בארץ ישראל פירות הבאים מחו"ל הביא המשנה ברורה (סקנ"ד) בשם האליה רבא

אבל השתא דחתים בפירי על הארץ ועל הפירות ולא מזכר "עץ", בחמרא נמי חתים על הארץ ועל הפירות ולא מזכר "גפן" ע"ש. והיינו, שהעץ קרוי גפן והענבים או היין קרויים פרי והם פרי הגפן.

18. הטעם שהגמרא הסתפקה בזה רק לענין "על הארץ ועל הפירות" ואילו לענין "על הארץ ועל המחיה" היה פשוט לגמרא שאינה נחשבת לחתימה בשתים עיין ראש יוסף, צל"ח (לקמן מט א ד"ה איתביה) ומרומי שדה.

19. הטעם שגם בחוץ לארץ מסיימים על הארץ ועל הפירות אף ש"הארץ" הכונה לארץ ישראל ואילו "הפירות" הכונה לפירות חוץ לארץ ושוב אין זה לכאורה ענין אחד, עיין בלבוש (ר"ח ס"י) ובמעדני יום טוב (אות ז) מה שכתבו בזה.

כתבו הראשונים שהאוכל מיני מזונות ושתה יין ואכל פירות משבעת המינים יכלול בברכת מעין שלש את כל המינים יחדיו ויאמר "על המחיה על הגפן ועל הפירות", וכן כשהוא חותם

שהיה בארץ ישראל אמר לבני ארץ ישראל שנוסח חתימת הברכה היא: על הארץ ועל פירותיה⁽²¹⁾.

ב-תמ אמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו: על הביעא [ביצה], ועל מיני קופרא [בשר], בתחלה מברך עליהם שהכל, ולבסוף מברך

עליהם בורא נפשות רבות.

אבל על ירקא [ירקות] לא מברך ברכה אחרונה.

ורבי יצחק אמר: אפילו על ירקא מברך ברכה אחרונה, אבל על שתיית מים לא

שחותם "ועל הפירות", ומבואר מזה שתמיד הקובע הוא מקום גידולם של הפירות ולא מקום אכילתם. אכן ראה בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סימן ק"ח) שדייק מלשון הרמב"ם (פ"ח הי"ד) שהקובע הוא מקום האכילה. עיין בדבריו. ב. הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך בחידושו למסכת ברכות [מכת"י] הסתפק באופן שאכל גם מפירות הארץ וגם מפירות חוץ לארץ האם יחתום "על הפירות" או "על פירותיה". וראה בספר וזאת הברכה שהביא מבעל הקהילות יעקב שיש לחתום "על פירותיה". וע"ש במילואים פ"כ אות ט"ז מש"כ בזה.

21. כתב הרא"ה שלענין חמשת המינים אין חילוק בין אם הדגן הוא מארץ ישראל או מחו"ל ואף בארץ ישראל חותמים "על המחיה" ולא "על מחייתה", וכך נראה מזה שלא הוזכר נוסח זה ברמב"ם ובשו"ע, אכן ראה בברכי יוסף (ר"ח סק"י) שהביא בשם ספר כפתור ופרח שבארץ ישראל יש לחתום "על מחייתה", וכן כתב בהלכות קטנות (ח"ב סימן נ"ה) ובכף החיים (ר"ח אות ע') עיין בדבריהם.

טעמם של אלו הסוברים שאין לחלק בברכת "על המחיה" בין ארץ ישראל לחו"ל ביאר המרומי שדה שהסיבה שתיקנו לומר "על פירותיה" הוא משום שבפירות אלו השתבחה ארץ ישראל, ואם כן יש לומר, כיון שברכת "על המחיה" נתקנה גם על מיני דגן שלא הוזכרו בשבח הארץ כמו כוסמין שיבולת שועל ושפון הרי נמצא שברכה זו אינה מיוחדת למינים

שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ולכן אין מקום לייחד נוסח בפני עצמו למינים הגדלים בארץ ישראל.

והאור שמח (פ"ח הי"ד) ביאר, שעיקר הברכה נתקנה על הפרי, כיון שלא נשתנה וניכר גידולו אבל מזון ומחיה שנשתנו ולא ניכר גידולם לא שייך לשבחם בנוסח המשייך אותם לגידולי הארץ.

והנה בברכה אחת מעין שלש שמברכים על היין יש להסתפק האם חותמים "על הארץ ועל פרי גפנה" או "על הארץ ועל פרי הגפן", ומסתימת דברי השולחן ערוך שלא הזכיר שלענין זה יש שינוי בין ארץ ישראל לחו"ל נראה שגם בארץ ישראל חותמים "ועל פרי הגפן", ואף שבספר כף החיים (שם) כתב שבארץ ישראל חותמים "ועל פרי גפנה" לשיטתו הוא, שהרי הוא סובר שאף על חמשת המינים יש לחתום "על מחייתה".

ואולם ראה ברוקח (הל' ברכת המזון סימן שמ"א) שלענין יין ופירות חילק בין ארץ ישראל לחוץ לארץ ואילו לענין על המחיה כתב ששנים הם, וכן הוא מנהגינו. ולכאורה הענין תלוי בשני הטעמים שהבאנו, כי הטעם שכתב המרומי שדה פשוט שאינו שייך כלל לברכה שעל היין, אך הטעם שכתב האור שמח היה נראה לומר שהוא שייך גם ביין שהרי אין גידולו ניכר, ואולם יש לדחות שהיין גופו נחשב ל"פרי" וכפי שמבואר ברש"י לעיל (לו א ד"ה הכא) וממילא גם עליו יש עדיין את מעלת גידולי ארץ ישראל.